

Veljko Žvan

Studij dizajna, Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
veljkozvan@gmail.com

Knausgard i nova smrt simboličkog

Sažetak

"Pisati znači izvući ono što postoji iz sjene onoga što znamo. U tome je bit pisanja. Ne u tome što se negdje događa, ne u tome kakvi su se događaji negdje odigrali, nego negdje samo po sebi. To negdje mjesto je i cilj pisanja. Ali kako onamo doći?" (Karl Ove Knausgard, Moja borba I)

Fotografskom memorijom, pisac rasprostire svoj život na tri i po tisuća stranica. Bez i jedne jedine simboličke vrijednosti bilo kojeg lika, gruba, sumorna, teška, najčešće nepodnošljiva i odvratna stvarnost od početka ubija nadu u mogućnost oporavka. Možemo li iz literarnog djela Knausgarda (ali i Houellebecqua i Franzena, npr.) bolje razumjeti neljudski (tržišno-medijski, prije svega) oblikovanu stvarnost koja kao da je odustala od sebe same pa više ni u umjetničkom izričaju ne stvara više vrijednosti na koje smo navikli čitajući klasičnu, pa čak i noviju literaturu?

Ključne riječi: *Knausgard, simboličko, Houellebecq, književnost, umjetnost, dnevnik, esej.*

Nova ili druga ili, bolje, konačna smrt simboličkog u zapadnjačkoj se književnosti dogodila upravo epohalnim djelom *Moja borba* Karla Ovea Knausgård. Do tada izvan Norveške manje poznati pisac, objavio je svoj roman, odnosno, dnevnik ili esej, prije desetak godina u šest knjiga na više od tri i pol tisuće stranica. Svaka od knjiga obrađuje po jedno razdoblje piščeva života, ukupno od najranije, predškolske dobi, do današnjih dana u kojima pisac, u četrdesetim godinama živi u Švedskoj sa ženom i četvero djece.

Što uopće znači smrt simboličkog, na koje i kakvo simboličko u ovom kontekstu mislimo? Kada se dogodila prva smrt ili kada je umiranje započelo i kada i kako je simboličko uopće živjelo?

Na ova pitanja valja odgovarati obrnutim smjerom no što su postavljena, dakle, kronološki. Tek prateći simboličke vrijednosti zapadnjačke književnosti kroz vrijeme u kojem nastaju, mijenjaju se i, napokon nestaju, otvara nam se kontekst u kojem simboličko, pa onda i njegovu smrt, uopće možemo razumjeti.

Simboličko prebiva u likovima, herojima, u situacijama u kojima se njihove ponajprije moralne, zapravo ljudske vrijednosti mogu potvrditi kao uzorne, uzvišene i plemenite, ali i sebične, neljudske, nepromišljene. No, u oba slučaja ishod radnje, sukoba, djelovanja jest univerzalna, trajna i ponajviše uzorna vrijednost koja daleko nadmašuje svoje vrijeme. Lik postaje ličnost i traje kroz povijest. Antigona, Hamlet i Raskolnikov rođeni su u različitim epohama, ali su danas jednako prisutni u suvremenoj kulturi. O njima, odnosno simboličkim vrijednostima koje nose napisano je mnoštvo knjiga jer govore o samom smislu ljudskog postojanja i temeljnim vrijednostima ljudskog života. Tu je književnost, zahvaljujući svojem narativu, jača i obuhvatnija od drugih umjetnosti, ali i od filozofije jer dopire i do onog, croceovski rečeno, intuitivnog, ne ostavljajući pri tome razum po strani. Klasično književno djelo nosi u sebi uvijek i dio racionaliteta, primjerice, u psihološkoj, filozofskoj i sociološkoj dimenziji priče.

Uvjeti simboličkog oduvijek su samorazumljivo nazočni u priči, baš kao i prirodni okoliš u pojedinačnom životu. On se ne propituje, on se podrazumijeva. Do danas. Do Knausgård. Kako i zašto? Ako se oslonimo na briljantan tekst Viktora Žmegača *Simbolički likovi europske književnosti*, poći ćemo od pretpostavke da je simbolička vrijednost likova ono što europsku književnost temeljno obilježava. Od Antigone u kojoj se strast i razum sukobljavaju nepomirljivo i ravnopravno, i zato tragično, preko Hamleta, Don Qijotea i Don Juana do Fausta koji već, primjerice, zadire i u odnos etičkih načela spram znanstvenih, pa i tehnoloških dostignuća. Ako bi netko rekao da Sofoklo, za razliku od Goethea, nije mogao dodirnuti područje prirodnoznanstvenoga, rekli bismo da je teza istinita, ali i banalna jer je sama po sebi razumljiva, budući da znanstvenoga, u suvremenom smislu riječi, tada još nije bilo. Svako vrijeme ima svoju umjetnost, svoju filozofiju. No, upravo do kraja razumijevajući tu banalnost, možemo razumjeti kako se i zašto dogodila, s Knausgårdom, smrt simboličkoga. Odmah da kažemo - simboličko je mrtvo jer je okoliš, *prostor* moralnog, izvorno ljudskog, jednostavno nestao. Nije došlo neko novo vrijeme, nismo povijesno preobraženi u bića novih, neprepoznatih, ali još uvijek neposrednih ljudskih odnosa. Ne, nego neposrednih ljudskih

odnosa više nema, nema prostora u kojem bi se oni mogli graditi. *Nekadašnji narativ romana imao je strukturu koja je bila kuća likova, ali propašću kuće propali su i likovi, propao je i klasični narativ.*

Kreontove dvojbe danas? Raskolnikov danas? Koji su to uopće viši ciljevi zbog kojih bi staricu netko danas ubio? To je rutinski posao lokalnih narkomana.

No o svemu tome prije više od pola stoljeća pišu mislioci Frankfurtske škole. Marcuse, primjerice, piše o represivnoj desublimaciji. Klasični narativ i simbolička vrijednost likova umiru jer su snovi i ideali negdašnjih junaka ostvarivi zahvaljući modernoj tehnologiji. Prosječni građanin raspolaže s neusporedivo više moći nego antički heroji i bogovi. Suptilni psihološki problemi gospođe Bovary rješivi su zahvaljujući uznapredovaloj farmakologiji i psihijatriji.

Tehnologija, pri čemu je manje bitno što ona posreduje između čovjeka i prirode, već sudbinski između čovjeka i čovjeka stvara, u sljedećem koraku, literaturu egzistencijalizma. Tako simboličko već u egzistencijalističkoj literaturi umire, ali je baš kao *nedostatak* još uvijek *dominantna* tema i omogućuje život književnom narativu. Na aparatima, ali život. Nemoć, patnja i apsurd još uvijek izazivaju vapaj čovjeka koji traži smisao, vapaj veličanstveno ovjekovječen u Munchovu *Kriku* koji u nepostojećim pukotinama sustava traži trag ljudskosti u onom obliku u kojem jedino i obitava, dakle, *neposredno*.

No egzistencijalizam, represivna desublimacija, početak umiranja simboličkoga, samo su priprema za ono što se konačno događa pojavom Knausgård.

Roman je Knausgårdov dnevnik. Brutalno, svirepo istinito opisuje ponajprije samoga sebe, a potom i svoju obitelj, prijatelje, znance... On više nije egzistencijalistički junak, gubitnik s kojim suosjećamo, on je zavidan, kukavica, nezreo, slab, pohotan, lažljiv, površan, frustriran... u nekim je situacijama i razdobljima doslovno nepodnošljivo odvrat.

Opisujući najranije djetinjstvo, razdoblje života u kojem nesvjesno, ali intenzivno tražimo drugoga jer se tek u odnosu na drugoga potvrđujemo u nastajanju, kad zadovoljavamo primarne nagone koji se bude, kad su nam roditelji još uvijek velik dio svijeta u kojem jesmo, ali dio svijeta koji polako blijedi i nestaje pred horizontima novoga koji se otvaraju, opisujući to razdoblje, Knausgård dodiruje i erotsko. Buđenje erotikoga, koje, usput, ostaje trajna vrijednost koju traži i koju nikako ili teško može dosegnuti, započinje i realizira se na - gradskom smetlištu! Ne uspijevajući kao maloljetnik kupiti pornografske magazine, s prijateljem pokušava riješiti gorući problem. Napokon se dosjete i na gradskom smetlištu, kopajući po smeću, lako pronalaze odbačene magazine s toliko potrebnim i željenim slikama.

Erotsko kao posljednja ljudska vrijednost ili vrijednost ljudskoga svedena na animalno i baš zato živa i primarna, naročito je vidljivo u djelu jednog drugog suvremenog pisca, Michela Houellebecqa. No kod Houellebecqa književni narativ još uvijek postoji. Iako ga on razara lucidnim rješenjima kojima, primjerice, budućnost smješta u prepoznatljivu i brutalnu sadašnjost ili sebe, kao pisca, u

trećem licu opisuje kao jednog od junaka romana, ipak su tek esej i dnevnik uistinu jedina forma oslobođena narativa, stoga autentična i – neposredna. Tako erotsko, za koje Houellebecq tvrdi da je jedino preostalo ljudsko, jedini pokretač radnje, motiv djelovanja, kod njega slijedi iz radnje, dio je konstrukta koji postaje, htio - ne htio, težičan. Lucidan i uvjerljiv, ali težičan. Kod Knausgård je erotsko (pa onda i sve drugo) autentično, a forma eseja, odnosno dnevnika, omogućava *neposredan* odnos čitatelja s piscem. Pogled druge osobe, rekao bi sam Knausgård. Pisanje nije više igra mašte i razuma, kako je, primjerice, umjetničko stvaranje i doživljaj odredio Kant. Pisanje počiva na promatranju. Knausgård je izvanredan promatrač i još bolji pripovjedač.

Možda se baš u urušenom konstrukt, nepostojanju narativa i erotskom koje je svedeno na animalno najbolje očituje nemogućnost simboličkog. U cjelokupnoj zapadnjačkoj književnosti erotsko je neodvojivo od ljubavnog, dapače, jest u ljubavnom. U onom ljubavnom koje je najviši izraz i mogućnost ljudskog odnosa, najviši dokaz postojanja čovjeka kao čovjeka, najprirodniji i najneposredniji ljudski odnos uopće. Stoga i tragično često počiva upravo na onemogućenoj ljubavi. Tragično, jer neostvarena je ljubav neostvareni život, patnja. Ostvarenom ljubavlju Knausgårdova patnja ne prestaje.

Jedini trenuci u kojima se osjeća ispunjenim jesu trenuci samoće. Čak i kad je zaljubljen, čak i kad uživa s četvero djece i ženom koju voli, izriječom kaže kako više voli biti sam i kako je tek u samoći ono što uistinu jest. Ali ne bilo kojoj i bilo kakvoj samoći. To je samoća u kojoj se posvećuje onome što ga čini čovjekom, to su trenuci u kojima je u neposrednom odnosu spram drugog čovjeka.

“Jedini žanr u kojem sam vidio vrijednost, koji je uvijek imao značenje, bili su eseji i dnevnik, vrsta literature koja nema ništa s narativom, koja nije bila o nečemu nego se jednostavno sastojala od glasa, glasa vlastite osobnosti, života, lica, pogleda s kojim se susrećeš. *Što je umjetničko djelo ako ne pogled druge osobe?* Ne usmjeren iznad nas, ne ispod, nego izravno u naš pogled. Umjetnost ne može biti doživljena kolektivno, umjetnost je nešto s čime si sam. Taj pogled susrećeš sam.”

Knausgård, dakle, tek u umjetnosti, u čitanju i pisanju pronalazi ili traži čovjeka za kojim žudi na svih 3600 stranica. Još je bliži (i, naravno, još uvijek daleko) smislu traženja kad kaže:

“*Pisati znači izvući ono što postoji iz sjene onoga što znamo.* U tome je bit pisanja. Ne u tome što se negdje događa, ne u tome kakvi su se događaji negdje odigrali, nego negdje samo po sebi. To negdje mjesto je i cilj pisanja. Ali kako onamo doći?”

To mjesto je drugi čovjek, mjesto na kojem postoji društvo, komunikacija, odnos, dakle, medij ili, barem, *i* medij. Ali mediji su mjesto koje Knausgård, naravno, ni jednom jedinom rečenicom ne posjećuje, jer je to jedino mjesto gdje traženo sigurno neće naći. *Ono što se traži ne može se naći jedino tamo gdje se nalazi.* Odnos, naime, između ljudi bogat je onoliko koliko su bogate njihove osobnosti. Tamo gdje je osobnost utihnula, postoji samo odnos spram surogata, čovjeka pretvorenog u medijski lako obuhvatljivu činjenicu, a to je komunikacijski temelj suvremene ideologije koja obitava u medijima. Ona ne trpi slojevitost, ne trpi nepoznanice, ne trpi pitanja na koja nisu mogući trenutačni, jasni, osjetilima uzbudljivi i lako prihvatljivi odgovori. Svaki odgovor na najsloženije pitanje može i mora stati na ekran iPhonea. Kao slika, ne kao tekst.

Ako je sve spaljeno, ako nema ničega, ako je prostor neposrednog ljudskog odnošenja do te mjere urušen da je iščeznuo, čemu uopće prekapati po zgarištu? Jednostavno zato što smo još uvijek ljudi, rekao bi vjerojatno Knausgård. U svojem elementarnom obliku, doduše, ali ljudi. A koji je to elementarni oblik ljudskosti? Ako se izuzme animalnost, prirodnost, kao dio ljudskog, ako se, dakle, promatra ljudsko biće kao ljudsko, kao svoja vrsta, ono u svom elementarnom obliku nije ništa drugo nego - *sjećanje*. Odatle dnevnik kao jedina preživjela književna vrsta.

Filozofske, moralne, psihološke i ine dvojbe zbivaju se u prostoru društvenog, one ne postoje izvan odnošenja, one *jesu* odnošenje i one *jesu* društveno, ali taj prostor je nestao, njega više nema, ostala su sjećanja i prekapanja po zgarištu, beznadno traženje. Smrt simboličkog je konačna.

Knausgaard and the New Death of the Symbolic

Abstract

"Writing is drawing the essence of what we know out of the shadows. That is what writing is about. Not what happens there, not what actions are played out there, but the there itself. There, that is writing's location and aim. But how to get there?" (Karl Ove Knausgaard, My Struggle 1).

Using photographic memory the author has spread his life over three thousand five hundred pages. Rude, gloomy, hard, mostly unbearable and hideous reality without any symbolic value kills hope for possible recovery right from the very beginning. Is it possible for us to understand better, by reading Knausgaard's books (as well as Houellebecq's and Franzen's, for example), the inhumane reality (market and media oriented, above all) that apparently has given up itself and is not able to create higher values, not even artistically. And that is something we have been used to reading classic, even more recent literature?

Key words: *Knausgaard, symbolic, Houellebecq, literature, art, diary, essay.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.